

Jasminka GRGUREVIĆ

NEPOZNATO DJELO IVANA VOLARIĆA U LOĐI PALATE VISKOVIĆ U PERASTU

Ključne riječi: Perast, Palata Visković, lođa, zidne dekoracije, istraživanja, Ivan Volarić.

Uvod

U radu su prikazani rezultati istraživanja zidnih dekoracija u prizemlju lođe Palate Visković u Perastu. Tokom istraživanja zasvedenog prizemlja lođe otkrivena su tri sloja zidnih dekoracija. Prvi, najstariji sloj, nastao je krajem XVIII ili početkom XIX vijeka. Drugi sloj naslikan pomoću šablona, nastao je sredinom ili početkom druge polovine XIX vijeka i treći, najmlađi sloj naslikan je krajem XIX ili početkom XX vijeka. Njegov autor je slikar i slikar dekorater Ivan Volarić Piturić sa Krka. Slikana dekoracija u lođi Palate Visković je njegovo do sada nepoznato djelo.

Prilikom istraživanja korišćene su nedestruktivne istraživačke metode, u prvom redu dovođenje u vezu pojedinih graditeljskih faza sa zidnim dekoracijama koje su ih pratile. Upoređivane su tehnike nanošenja i sastav maltera, način dekorisanja zidnih površina, primjena ili odsustvo šablona i vrsta korišćenih boja.

Cilj rada je ukazivanje na značaj proučavanja i zaštite zidnih dekoracija kao integralnog dijela graditeljskih cjelina koje u velikoj mjeri doprinose njihovoj autentičnosti. Takođe, ovim radom se željelo podsjetiti na činjenicu da se očuvanjem i prezentacijom zidnih dekoracija čuva duh vremena i prostora kao nezaobilaznih vrijednosti kulturnog dobra.

Zidne dekoracije

Dekorisanje zidova unutar prostora u kojima su ljudi živjeli poznato je od najstarijih vremena. Još u pećinskim staništima ljudi su imali potrebu da na zidovima iskažu svoju kreativnost, vjerovanja, a često i potrebe. Na osnovu sačuvanih materijalnih ostataka saznajemo o najljepšim primjerima ukrašavanja zidova luksuznih vila iz doba antike i starog Rima. Primjera radi, fragmenti maltera sa bojenim slojevima sačuvani su na ostacima originalnih zidova rimske vile iz II vijeka u Risnu, a veliki broj manjih pronađen je i

tokom arheoloških istraživanja ovog prostora i pripadao je drugim luksuznim objektima. O načinu dekorisanja zidova privatnih i javnih objekata tokom srednjeg vijeka u Boki Kotorskoj nemamo sačuvanih podataka, ali zato tragove baroknih rješenja pronalazimo na više mjesta, posebno u Perastu, u palatama Zmajević, Šestokrilović, Mazarović...

Zidne dekoracije su najčešće naslikane na sloju krečnopješčanog maltera, pigmentima sa vezivom, biljnog ili životinjskog porijekla. Naslikane su slobodno ili pomoću šablona. Na njima su predstavljeni floralni ili geometrijski motivi u jednoj ili više boja. Tokom vremena dijelile su sudbinu palate kojoj pripadaju. Popravljanje su, prepravljane, ili premazivane. Preko starih slojeva često su nanošeni novi malteri i novi bojani slojevi. Najstarije i najznačajnije podatke o njima nalazimo u starim, do sada neobnovljenim objektima koji su zbog različitih okolnosti (najčešće nemara ili igre slučaja), sačuvali izvornu slojevitost.

Istraživanja zidnih dekoracija su često kompleksni i komplikovani procesi koji podrazumjevaju pažljivo isčitavanje graditeljskih faza i promjena na njima, uz učešće različitih struka (slikar konzervator, arhitekta konzervator, istoričar umjetnosti, arhivski istraživač, istoričar, hemičar i dr.).

Slikane dekoracije su dio zidova objekata na kojima se nalaze, a time i dio duha vremena i prostora. Sa savremenog aspekta su i jedan od veoma značajnih atributa koji doprinose njihovoj autentičnosti. Upravo zato, zaštita i prezentacija zidnih dekoracija na području Kotora, kao dijelu svjetskog nasljeđa, ne smije biti samo preporuka već mora biti obavezujuća praksa.¹

Kompleks porodice Visković u Perastu

Zapadni dio stambenog kompleksa porodice Visković u Perastu, tzv. *starije krilo palate*, sačinjavaju stara kuća², odbrambena kula, palata sa lođom i vrtom, i *novo krilo*, dvospratna zgrada na istočnoj strani uz ulicu Stari put. Lođa Palate Visković (prizemlje i sprat) nalazi se na njenoj zapadnoj strani. Prizemlje lođe je nezavisna prostorija sa posebnim ulazom iz ulice Stari put. Gornji (otvoreni) dio

¹ U aktuelnim Smjernicama (Operativne smjernice za implementaciju *Konvencije o svjetskom nasleđu*, 2017. godine), uslovi autentičnosti su prošireni, zavise od vrste kulturnog nasljeđa i može se smatrati da nasljeđe ispunjava uslove ukoliko su njegove kulturne vrijednosti, koje su priznate u predloženim kriterijumima u vrijeme upisa na Listu, izražene kroz atribute kao što su: forma i dizajn, materijali i supstance, korišćenje i funkcija, tradicija, tehnike i sistemi upravljanja, lokacija i okruženje, jezik i drugi vidovi nematerijalnog nasljeđa, duh i osjećanje i drugi unutrašnji i spoljašnji faktori, što pokazuje mnogo širu lepezu različitih atributa koji mogu nositi OUV. *The Operational Guide lines for the implementation of the World Heritage Convention* (2017), UNESCO World Heritage Centre:WHC.17/01, 12 July: para. 78, s. 26; para, 82, s. 27.

² Stara kuća je prvobitno bila niži objekat, spratnosti prizemlje i sprat. Imala je velike prozore koji su bili okrenuti prema moru, o čemu svjedoči zazidani otvor na južnom zidu. Sagrađena je prije 1500. godine.

lođe je preko terase na prvom spratu, povezan sa palatom i kulom. Ispred lođe na južnoj strani prema moru nalazi se omanji vrt.

Stara kuća, kula i palata su od devedesetih godina XX vijeka u ruševnom stanju, bez krova, bez međuspratnih konstrukcija, sa oštećenim i djelimično urušenim svodovima. Na zidovima u unutrašnjosti sačuvani su fragmenti zidnih dekoracija. Zidovi su oslabljeni velikim brojem pukotina kroz koje prodire voda, razara njihovu strukturu i utiče na stabilnost objekata. Velika količina vode kojoj su direktno izloženi utiče na koherentnost maltera i stanje bojenih slojeva, ispira ih i stvara obezbojene nečitljive površine.

Istraživanja zidnih dekoracija u kompleksu Visković u Perastu

Istraživanja zidnih dekoracija u kompleksu Visković, tj. u staroj kući, kuli, palati i lođi Palate Visković (prizemlje i sprat) u Perastu, sprovedena su tokom jeseni 2019. godine za potrebe izrade projektne dokumentacije za sanaciju, restauraciju i adaptaciju kompleksa u Memorijalni muzej porodice Visković.³

³ Izradi Konzervatorskog projekta pristupilo se u skladu sa Konzervatorskim uslovima za izradu projektne dokumentacije za sanaciju i restauraciju Palate Visković u Perastu UP/1-109/2007-3 od 23.10.2007. godine, izdatih od strane Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor, posebno stavovima 2 i 10, koji glase:

Stav 2: Izradi projekta sanacionih konzervatorsko-restauratorskih radova treba da prethode slikarsko-konzervatorska istraživanja u kuli, palati i lođi;

Stav 10: Prezentovati originalnu dekoraciju zidova u prizemlju lođe uz potrebne konzervatorske radove.

Konzervatorski projekat je sastavni dio Glavnog projekta za sanaciju palate, čiji je nosilac arhitektonski biro "ENFORMA" doo Kotor. Autor projekta je Marija Novaković, dipl. arhitekta – konzervator.

Konzervatorski projekat istraživanja i zaštite zidnih dekoracija, maltera, natpisa u kamenu, i kamene plastike u staroj kući, kuli, palati i lođi, porodice Visković u Perastu zasnovan je na rezultatima preduzetih konzervatorskih istraživanja i usklađen sa budućom namjenom objekta - Memorijalni muzej porodice Visković. U skladu s navedenim predviđena je reprezentativna obrada zidova u salonima na prvom spratu palate, zaštita i prezentacija zidnih dekoracija u okviru muzejske postavke u kuli i u biblioteci porodice Visković sa čitaonicom na drugom spratu palate, zaštita i prezentacija zidnih dekoracija u prizemlju lođe u okviru muzejskog informativnog punkta, kao i zaštita i prezentacija elemenata enterijera u okviru pratećih sadržaja objekta, restorana i suvenirnice u prizemlju palate, lifta i sanitarnog čvora u unutrašnjosti starije kuće, i posebno u prostoru između palate i kule na prvom spratu u skladu sa infrastrukturom i komunikacionim platformama koje se u ovom dijelu objekta planiraju.

Tokom istraživanja korišćeni su rezultati istraživanja arhitekta Katarine Lisavac, Palata Visković u Perastu, *Boka: zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti*, Herceg Novi, 2013, 33, 57-90 i podaci objavljeni u knjizi Marije Mihaliček *Ostavština porodice Visković u Perastu*, OJU „Muzeji Kotor“, Kotor, 2016.

Istraživanja na terenu obavljena su u saradnji sa arhitektom Marijom Novaković (glavnom projektantom) i arhitektom Katarinom Lisavac uz nesebičnu pomoć arhitekta Zorice Čubrović.

Istraživanja su započeta analizom prostorije na prvom spratu, između palate i kule.⁴ Ova prostorija je formirana u drugoj polovini XIX vijeka, prema projektu (crtežu) koji se čuva u porodičnom arhivu Viskovića, u Muzeju grada Perasta.⁵ Datacija crteža (1859. godina) je poslužila kao pouzdan podatak za uspostavljanje veza između zidnih dekoracija u ovom prostoru i dekoracija u kuli i u lođi. Dakle, ova prostorija je analizirana kao polazna tačka na osnovu koje su upoređivane i datirane promjene u kompleksu starije od 60-tih godina XIX vijeka i promjene koje su mlađe od ovog perioda. Istraživanja su izvedena nedestruktivnim metodama. Upoređivan je način malterisanja, sastav maltera, način dekorisanja zidova primjenom šablona i primijenjeni tonalitet. Zaključeno je da su promjene u obradi enterijera u kompleksu međusobno povezane i da samo analiza cjeline može dati odgovore na neka od pitanja koja se tiču, između ostalog, i datacije zidnih dekoracija sačuvanih u pojedinačnim djelovima kompleksa.

Zbog velikog obima preduzetih istraživanja i složenog procesa tumačenja njihovih rezultata izdvojeni su rezultati istraživanja u zasvedenom prizemlju lođe. Važno je napomenuti da radovi u lođi (prizemlje i sprat) prate veliki dio promjena u kuli i palati, što svjedoči o važnosti njene funkcije kroz vrijeme, kao samostalnog objekta i kao dijela cjeline stambenog kompleksa Viskovića.⁶

Lođa Palate Visković u Perastu

Važno je istaći pretpostavku da je prije XVIII vijeka, na mjestu na kojem se danas nalazi prizemlje lođe, postojao objekat do kojeg se prilazilo s mora, a koji je mogao biti otvoren u pravcu jug-sjever. Poznato je da je kompleks sve do kraja XIX vijeka bio okružen vodom, tj. da je voda "dolazila" do lođe.⁷ Moguće da je ovaj objekat služio kao zaklon za ljude i barke prilikom iskrcavanja i ukrcavanja tereta, namirnica i slično. Iznesena pretpostavka zasniva se na nejednakoj debljini zidova prostorije u prizemlju lođe. Zapadni zid prema Perastu je debljine 104 cm, dok su južni i sjeverni zid debljine između 61cm i 73cm. Debljinu istočnog zida

⁴Dolazi do spajanja palate i kule formiranjem prostorije sa poluobličastim svodom. Postojeći ulaz u salon naspram kule se zaziđuje, a okvir portala se sa ovog mjesta prenosi na novi otvor na istočnom dijelu istog zida i na taj način salon se povezuje sa prostorijom na prvom spratu stare kuće.

⁵PAV fasc. XX 1, Projekat rekonstrukcije palate, 1859. godina; K. Lisavac, Palata Visković u Perastu, *Boka: zbornik radova iz nauke kulture i umjetnosti*, Herceg Novi, 2013, 33, 79

⁶Tokom preduzetih istraživanja analizirane su sličnosti između slikanih dekoracija u palati, kuli, lođi i u prostoriji između kule i palate na prvom spratu, primijenjeni šabloni, upotreba sličnog ili istog tonaliteta. Iznesena zapažanja zasnovana su na povezivanju graditeljskih slojeva, sa malterima i bojenim slojevima koji se na njima nalaze.

⁷O tome da je na zapadnoj strani palate postojao "duboki bočni mandrač koji se protezao sve do zida lođe" piše K. Lisavac, nav. djelo, str. 65. Ista autorka donosi i prikaz kompleksa na planu iz 1838, kao i projekat smanjenja rive iz 1890. kojim potvrđuje izneseno, str. 79 i 82.

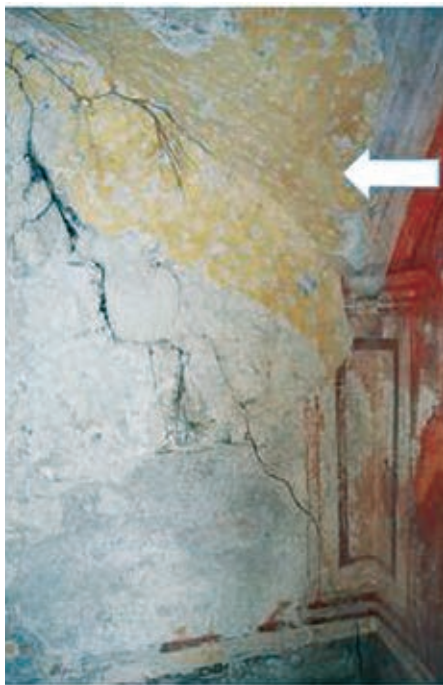
nije moguće izmjeriti jer je uklopljen u ogradni zid kompleksa, a sa gornje strane na isti se naslanja terasa. Stoga se može pretpostaviti da su istočni i zapadni zid prizemlja lođe mogli pripadati starijem objektu koji je bio u funkciji kule, te da su iskorišćeni kao djelovi istočnog i zapadnog zida lođe prilikom njene gradnje.

Novi objekat sagrađen je početkom XVIII vijeka. Sagrađio ga je Frano Visković⁸ istovremeno kada i svoju novu kuću – palatu. Prizemlje lođe u to vrijeme dobija formu prostorije zasvođene krstastim svodom, sa prozorom na zapadnom zidu i manjim vratima na južnom zidu. U prostorijski se ulazilo kroz reprezentativni portal, koji je po dimenzijama, načinu zidanja i obradi usklađen sa glavnim ulazom u palatu. U ključnom kamenu ovog portala, kao i u ključnom kamenu ulaza u palatu, uklesana je riba i godina 1718. Naspram portala, na južnom zidu (u jugoistočnom uglu), kroz mala vrata izlazilo se direktno u mandrač koji je vodio do mora. Na nadvratniku iznad ovih vrata sa spoljne strane (danas od strane vrta), uklesana je godina 1719. i latinska sentenca *Ne pere at anima tua* (Ne izgubi dušu tvoju). Nema podataka na osnovu kojih bi mogli zaključiti da je prostorija u prizemlju lođe početkom XVIII vijeka bilo omalterisana, ali reprezentativni portal svjedoči o tome da ona već tada dobija značajnu funkciju u okviru kompleksa.

Unutrašnjost prostorije u prizemlju lođe je prvi put omalterisana krajem XVIII ili početkom XIX vijeka, krečnopješčanim malterom u jednom sloju. (sl.1) Tada su mala vrata na južnom zidu zazidana, čime je „prekinuta“ veza ove prostorije s morem. Unutrašnjost je zatim obojena slojem rumenožute boje. (sl.2) Istom bojom obojena je i plitka polukružna luneta, dio iznad ulaznog portala u prostorijski sa spoljne strane. (sl. 3) Kao jedini nebojeni ukras ostao je reljefni cvijet u centru svoda.⁹

⁸ U vrijeme kada Frano Visković razmišlja o palati u Perastu, u neposrednoj blizini (do 1694. godine) živi Andrija Zmajević u svojoj palati koja je mogla biti uzor ostalim Peraškim palatama. Napominjemo da Frano Visković 1695. godine, u 25-toj godini dobija titulu kneza (*conte*) od Mletačkog senata, a 1703. godine, u 38-oj godini, postaje vitez Sv. Marka (*cavaliere*), tako da se pretpostavlja da mu venecijanske palate nijesu bile nepoznate. Zato se Frano Visković vjerovato odlučuje da sagrađi novu kuću koja objedinjava elemente utvrđenja i palate, što je omogućavala i odabrana lokacija.

⁹ Preko kamenog reljefnog ukrasa u centru svoda nije bio nanesen sloj maltera i isti nije bio obojen.

Sl. 1 Prizemlje lođe, detalj enterijera s kraja XVIII vijeka kada je unutrašnjost prostorije obojena ujednačenom rumenožutom bojom

Sl. 2 Prizemlje lođe, južni zid, strelicama označen položaj zazidanih vrata, prvi sloj maltera preko zazidanog otvora je krečnopješčani malter koji je obojen rumenožutom bojom

U to vrijeme u palati živi Josip Visković (1830-1891), gradski kapetan Perasta, pa se može pretpostaviti da je tada mogla nastati potreba za prostorom koji je imao nezavisan ulaz od palate i u kojem su se mogli nesmetano obavljati javni poslovi, a da se ne narušava svakodnevni ritam života ukućana.

Sl. 3 Detalj iznad ulaza u prizemlju lođe, obrada polukružnog dijela portala, malterisanjem i bojenjem rumenožutom bojom, koja je tokom vremena izgubila intenzitet

Sl. 4 Lođa Palate Visković, način zidanja lukova (I sprat)

Sl. 5 Lođa Palate Visković, I sprat, tokom konzervatorskih istraživanja

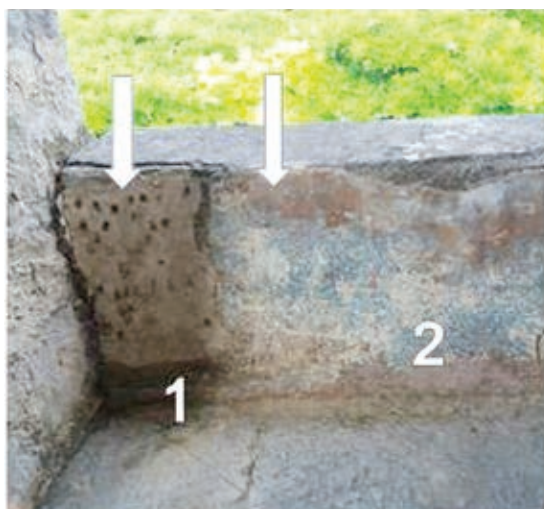
Lođa tada dobija sprat sa lučnim otvorima i klupama za odmor. Lukovi se zidaju pločastim kamenom.¹⁰ (sl. 4 i 5) U zidovima ispod lukova formiraju se klupe. Unutrašnjost novosagrađenog dijela lođe je omalterisana. Sačuvane ostatke prvobitnog maltera pronalazimo na više mjesta na njenim zidovima (dimenzije ostataka maltera između 1,5 i 3 cm). (sl. 6) Istovremeno, u ovoj fazi malterišu se i klupe za odmor ispod lukova lođe. (sl. 7) Napominjemo, gornji dio lođe je početkom druge polovine XX vijeka još uvijek omalterisan i prekrečen, o čemu svjedoči fotografija iz 1959. godine koju prezentuje Marija Mihaliček u knjizi *Ostavština porodice Visković u Perastu* (str. 59)¹¹.

¹⁰ Istim pločama zazidan je portal na salonu preko puta ulaza u kulu i dozidan četvrti sprat na kuli. Moguće je pretpostaviti da je sav pločasti kamen nabavljen upravo za zidanje lučnih otvora na lođi.

¹¹ Na fotografiji su prikazani članovi porodice koji se odmaraju u lođi. Iza njih se vide omalterisani djelovi lođe.

Sl. 6. Podaci o izvornoj obradi zidova gornjeg dijela lođe

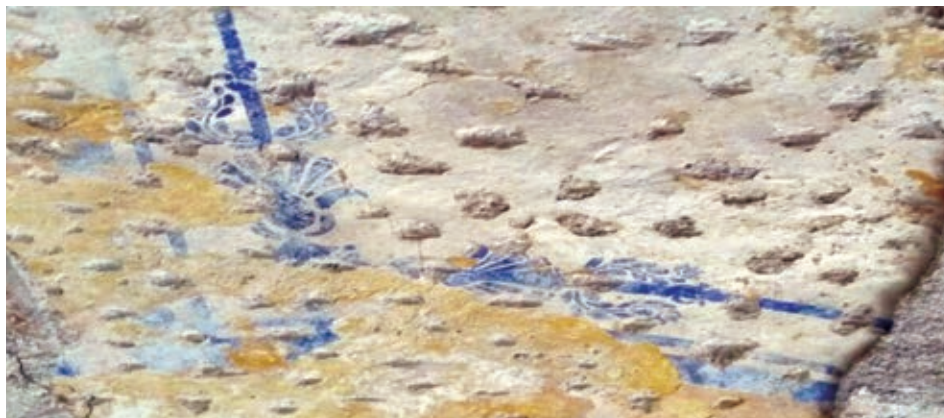

Sl. 7 Izgled klupa ispod lukova lođe: 1. sloj maltera kojim su omalterisani zidovi u lođi i podatak koji potvrđuje da su i nasloni klupa bili omalterisani istovremeno 2. Popravka naslona drugim slojem maltera krajem XIX ili početkom XX vijeka. Ovom prilikom nasloni su obojeni plavom bojom.

Vjerovatno se korišćenje prizemlja lođe u javne svrhe nastavlja i za vrijeme nasljednika Josipa Viskovića. Sredinom ili početkom druge polovine XIX vijeka rumenožuti sloj boje je prekrečen, a na novom sloju bijele boje izvedena je pravilna geometrijska podjela svoda i zidova. Svod se dijeli na četiri trouglasta polja koja prate njegovu krstastu formu. Unutar polja pomoću šablona se utiskuju grančice i stilizovani cvjetovi u plavom tonalitetu. (sl. 8)

Ključni značaj novoizvedenog dekoraciji daje prikaz sidra sa svitkom u

centralnom dijelu svoda. Detaljnom analizom prikaza, foto dokumentacije i tehničke dokumentacije, zaključeno je da znak pripada austrijskoj brodskoj kompaniji Lojd (Lloyd), u čijem svitku se mogu naslutiti tragovi natpisa VORWAERST, što na njemačkom znači NAPRIJED. Znak u centru svoda se vezuje za Antona Viskovića (1800-1867), koji je bio predstavnik Austrijskog Lojda u Perastu.¹² Do povezivanja i tumačenja ovog prikaza došlo se polazeći od oštećenog znaka iste kompanije koji se u vidu pravougaone željezne ploče nalazi na fasadi susjedne zgrade naspram lođe, u visini prozora njenog prvog sprata. U tom smislu se datacija pomenutog dekorativnog sloja povezuje sa radovima u prostoriji na prvom spratu između palate i kule, i sa već pomenutim projektom iz 1859. godine, po kojemu je ovaj prostor između palate i kule pretvoren u stepenišni hol. Prostor je tada dekorisan plavim listićima na bijeloj podlozi koji su nanesen pomoću šablona. Na isti način, plavom bojom nanesenom preko šablona dekorisana je istovremeno i prostorija u kuli na drugom spratu. Sve navedeno upućuje na zaključak da se radi o istom slikaru koji je radio u kuli, prostoriji između kule i palate i u lođi, sredinom ili početkom druge polovine XIX vijeka i kojeg je angažovao Anton Visković.

Sl. 8 Detalj dekoracije svoda u prizemlju lođe, sredina ili početak druge polovine XIX vijeka. Oštećenja maltera koja se ponavljaju u ujednačenom ritmu (štemanjem) nastala su krajem XIX ili početkom XX vijeka prilikom nanošenja novog sloja maltera.

¹² U tom periodu u palati živi Anton Visković (1800-1867), po profesiji pomorac, pomorski kapetan duge plovidbe koji plovi na jedrenjacima, a kasnije prelazi na parobrode pa postaje i agent Austrijskog Lojda (Lloyd) u Perastu. Stoga se može zaključiti da je veći dio radova koji se odnose na dekoraciju enterijera u kompleksu vezan upravo za Antona Viskovića koji se amaterski bavio slikarstvom.

Sl. 9 Znak Austrijskog Lloyd-a¹³

Sl. 10 Prikaz znaka Austrijskog Lloyd-a u centralnom dijelu svoda, sredina XIX vijeka

Novim radovima u prizemlju lođe Palate Visković, krajem XIX ili početkom XX vijeka, njeni zidovi i svod dobijaju novi sloj maltera i novi sloj dekoracija.¹⁴

¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichischer_Lloyd

¹⁴ U pripremi za nanošenje novog sloja maltera prethodni slojevi se čuvaju. Za potrebe us-

Sl. 11 Najmlađi sloj dekoracija u lodji, kraj XIX ili početak XX vijeka

Za razliku od prethodnog sloja koji je nanesen pomoću šablona, novi sloj karakteriše slobodno slikanje (bez šablona) u skladu sa zadatim arhitektonskim okvirima. Izveden je na novom sloju krečnopješčanog maltera uz poštovanje prethodne, zatečene geometrijske podjele svoda. Unutar novoformiranih trouglastih polja na svodu oslikane su krupne biljne lozice. Na površinama zidova, u iluzionističkom maniru, naslikana je otvorena lođa, a u uglovima stubovi sa kapitelima na koje se vizuelno oslanja slikarstvo na svodu. Lukovi „nove“, iluzionističke lođe uokvireni su lozicom sa listovima u jesenjim tonovima, uz poštovanje najfinijih valera. Novi dekorativni sloj izveden je u smeđerumenom tonalitetu, slobodnom rukom vještog slikara. Ovo slikarstvo, sudeći po svojim karakteristikama, nesumnjivo je djelo Ivana Volarića Piturića sa Krka, slikara i slikara dekoratera koji je krajem XIX (1899. godine) i početkom XX vijeka (Volarić 1904. godine napušta Boku), boravio i radio u Perastu. Novootkrivene zidne dekoracije izvedene su u skladu sa njegovim slikarskim opusom koji je sačuvan u Palati Brajković - Radulović i Palati Šestokrilović u Perastu. (sl. br. 12 i 13) Tonalitet je veoma sličan sa naslikanim okvirima slika na zidovima Crkve Gospe od snijega u Škaljarima koje je Volarić naslikao i potpisao.

postavljanja čvrste veze sa novim slojem oslabljeni djelovi zatečenog, starijeg maltera se objijaju, a stabilni zarezuju postupkom štemanja. Napominjemo, ovaj postupak uzrokovao je veliki procenat oštećenja starijih bojnih slojeva, prvogrumeno žutog i drugog koji je nanesen u tankom namazu bijele boje na kojemu su predstavljeni plavi listići i stilizovani plavi cvjetovi.

Sl. 12 Prizemlje lođe Palate Visković, detalj svoda, slobodoručno naslikana biljna lozica

Na prelasku XIX u XX vijek, tadašnji vlasnik palate Krsto Visković (1856-1913) angažovao je Volarića za izradu portreta svog pretka Frana Viskovića, graditelja palate i svog portreta (1902). Stoga, može se pretpostaviti da je i najmlađi, zatečeni dekorativni sloj u prizemlju lođe Palate Visković djelo Ivana Volarića i da je rezultat njegove saradnje sa Krstom Viskovićem.¹⁵

¹⁵ Kristofor Krsto Visković (1856-1913) je još jedna značajna i osobena ličnost koja je živjela u kompleksu Viskovića krajem XIX i početkom XX vijeka. Krsto je bio pomorski kapetan, inspektor Austrijskog Lloyd-a, a kasnije i glavni agent ove pomorske kompanije u Kotoru. Bio je i vicekonzul Švedske i Norveške u Sulini i Konstanci i nosilac brojnih odlikovanja. Kako je bio jako zainteresovan za razvoj lokalne zajednice bavio se i razvojem turizma u Boki. Važno je naglasiti njegovo angažovanje u radu Bokeljskog starinarskog društva, čiji je bio povjerenik za Perast i okolinu, kao i njegovu zainteresovanost za slikarstvo kojim se amaterski bavio. Zajedno sa svojom porodicom nadzidaao je staru kuću u cjelini.

U to vrijeme u Perastu boravi i radi slikar dekorater Ivan Volarić kojeg Krsto angažuje za izradu portreta svog pretka Frana Viskovića, graditelja palate (1900. i 1903) i svog portreta (1902). Ivan Volarić radi na otoku Gospa od Škrpjela, u sakristiji i u crkvi, gdje popravlja – premazuje dekoracije na drvenoj oplati koje je naslikao Tripo Kokolja. Na osnovu sačuvane foto dokumentacije pretpostavlja se da ga Viskovići angažuju za oslikavanje plafona u salonu na prvom spratu palate. Salon u ovoj fazi dobija novi sloj maltera, a zidovi se boje. Podaci o ovoj fazi izgleda zidova u salonu su nažalost izgubljeni. Ubrzo potom zidovi salona se oblažu svilenim tapetama. Veći salon postaje crveni po tamno crvenim tapetama, a manji salon postaje zlatni. Između zidova i plafona formira se štukaturni vijenac kojim se imitira zlatni ram.

Vito Milošević, na osnovu dokumenata sačuvanih u porodičnom arhivu Viskovića, važna je osoba za radove koje je u starijem dijelu kompleksa izvodio Krsto Visković. Pored ugovora o radovima na staroj kući, ovjerenog 1895. godine (značajan za naše istraživanje zbog detaljnog opisa planiranih radova), važno je naglasiti da njihova saradnja traje duže, jer su već 1892. godine sklopili ugovor o gradnji porodične grobnice Viskovića na peraškom groblju Sv. Mihovila. Prilikom radova na grobnici Vito Milošević upotrebljava crno bijele keramičke pločice. Istom vrstom pločica popločan je pod u prostoriji na trećem spratu u kuli, kao i donji djelovi otvora za prozor na

Sl. 13 Palata Šestokrilović¹⁶, detalj svoda, slobodoručno naslikana biljna lozica

Teško je utvrditi što se dešavalo sa prizemljem lođe Palate Visković tokom XX vijeka. Moguće je da lođa nije u potpunosti dijelila sudbinu kompleksa, zbog njenog izdvojenog položaja koji je činio lako dostupnom za različite potrebe. Izvjesno je da je poslednji sloj dekoracije popravlján malterom koji je toniran u smeđem tonalitetu da bi oponašao originalno rješenje. Potreba za popravkama upućuje na mogućnost da je objekat određeno vrijeme tokom XX v. bio u funkciji.

Tokom 2019, u vrijeme kada su započeta konzervatorska istraživanja, služila je za odlaganje stvari, pribora za ribanje i kao garaža za motore. Pretpostavlja se da joj je to bila jedna od osnovnih funkcija od 1979. godine do danas, kada je objekat napušten, što je usljed mehaničkih uticaja i vlage

zapadnom zidu u lođi. Konstatujemo da su pločice, za potrebe popločavanja i ukrašavanja poda u porodičnoj grobnici, nabavljene po uzoru na kapelu Andrije Zmajevića, Crkvu Gospe od Rozarija, a da su zatim iskorišćene za radove u prostoriji na trećem spratu kule i za popravke oštećenih djelova maltera prozora u lođi.

¹⁶ Istraživanja u Palati Šestokrilović su izvedena tokom proljeća 2014. i nijesu objavljena. U malom salonu na prvom spratu, u jugoistočnom dijelu palate pronađene su zidne dekoracije na kojima su sprovedene konzervatorske mjere. Plava lozica dio dekoracije plafona rad je Ivana Volarčića. Istraživanjima zidnih dekoracija i sprovođenjem konzervatorskih mjera u Palati Šestokrilović rukovodila je Jasminka Grgurević. Palata Šestokrilović u Perastu je vlasništvo Deborah Prutzman iz Amerike. Radovi u palati izvedeni su u cilju očuvanja definisanih faza u obradi enterijera, uz podršku vlasnika.

dodatno doprinijelo razaranju zidnih dekoracija.¹⁷ Početkom oktobra 2019. godine unutrašnjost lođe je očišćena.¹⁸ U cilju preventivne zaštite i postepenog isušivanja zidnih dekoracija u prizemlju lođe istog mjeseca su otvori na prvom spratu privremeno zatvoreni. Preventivni radovi na zaštiti zidnih dekoracija u cilju njihovog obezbjeđenja tokom daljih radova na objektu sprovedeni su tokom avgusta i septembra 2020. godine. Prilikom ovih radova analizirano je stanje dekoracija, izrađena njihova grafička i fotografska dokumentacija i predlog daljih zaštitnih radova i prezentacije.¹⁹

ZAKLJUČAK

Konzervatorska istraživanja u prizemlju lođe Palate Visković rezultirala su otkrivanjem tri sloja zidnih dekoracija. Zaključeno je da su dekoracije nastale u periodu od kraja XVIII do početka XX vijeka. Poslednji, najmlađi sloj naslikan je u smederumenom tonalitetu i, sudeći po karakteristikama, nesumnjivo je djelo Ivana Volarića Piturića sa Krka, slikara i slikara dekoratera, nastalo krajem XIX ili početkom XX vijeka, kada je on boravio i radio u Perastu.

Rad ukazuje na do sada nepoznato djelo slikara Ivana Volarića i skreće pažnju na značaj proučavanja i zaštitu zidnih dekoracija kao integralnog dijela graditeljskih cjelina, koji u značajnoj mjeri doprinose njihovoj autentičnosti. Takođe, skreće se pažnja da se zaštitom i prezentacijom zidnih dekoracija čuva duh vremena i prostora kao nezaobilaznih vrijednosti kulturnog dobra.

¹⁷ U zemljotresu 1979. godine krov kompleksa je oštećen. Predmeti iz objekata su preneseni u Muzej grada Perasta da bi se sačuvali. Kompleks konačni "udarac" dobija 90-tih godina XX vijeka kada je njegov krov u potpunosti demontiran i kada su srušene međuspratne konstrukcije sa ostacima slikane dekoracije na plafonima salona. Od tada do danas kompleks je prepušten razarajućem dejstvu vremena.

¹⁸ Posredstvom Direkcije za uređenje i izgradnju Kotora.

¹⁹ Radove su izveli Jasminka Grgurević, diplomirani konzervator restaurator, Slavica Lompar, likovni tehničar i Slavenko Božović, pomoćni saradnik. Analizu zatečenog stanja zidnih dekoracija putem tehničkih crteža, u R 1:10 izradila je Marina Knežević, grafičar.

Izvori:

Građa porodičnog arhiva Viskovića, Muzej grada Perasta, PAV, fasc. XX.
Dokumentacija Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kotoru, neobjavljeno.

Studija zaštite graditeljskog nasljeđa Perasta, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Kotor, 2003, neobjavljeno.

Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichischer_Lloyd (pristup, 27.11.2020.)

Literatura:

Katarina Lisavac, Palata Visković u Perastu, *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, Herceg Novi, 2013, 33.

Marija Mihaliček, Viskovići, pomorci, ratnici, kapetani Perasta, diplomate, istoričari i čuvari kulturne baštine, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, Kotor, 2005, LIII.

Marija Mihaliček, *Ostavština porodice Visković u Perastu*, OJU " Muzeji Kotor", Kotor, 2016.

Pavao Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast 1999.

Josip Visković, Anton Alvizov Visković, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, Kotor 1963, XI.

Radojka Abramović, Marija Mihaliček, Zorica Čubrović, *Od Boke kotorske do Krka: Ivan Volarić-Piturić*, Pomorski muzej Crne Gore, Kotor, 2019.

Aleksandra Kapetanović, *Palate Boke Kotorske*, Kotor, 2009.

Zorica Čubrović, Ka poznavanju urbanističkog razvoja Perasta, *Boka : zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, Herceg Novi, 2003, 23.

Ilija Lalošević, Fortifikacioni sistem Perasta, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, Kotor, 1995-1998, XLIII-XLVI.

Gracija Brajković, Antun Tomić, Miloš Milošević, Zoran Radimir, Neki manje proučavani primjeri građanske i crkvene arhitekture spomeničkog karaktera u kotorskoj opštini, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, Kotor, 1987-99, XXXV-XXXVI.

Miloš Milošević, *Pomorci, trgovci, ratnici i meceni : studije o Boki Kotorskoj XV-XIX stoljeća*, Beograd ; Podgorica, 2003.

Miroslav Montani, Pomorstvo Perasta u portretima brodova, *Pomorski zbornik*, Zagreb, 1962, II.

Jasminka Grgurević, Obrada enterijera u sakralnoj i stambenoj arhitekturi Perasta, *Boka : zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti*, Herceg Novi, 2004, 24.

PRILOZI

FOTODOKUMENTACIJA

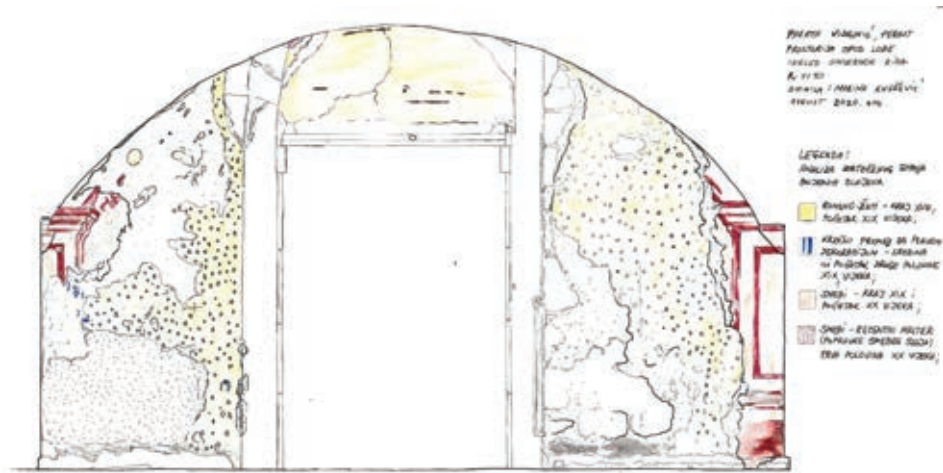
- Fotodokumentacija , 17. septembar 2020.

GRAFIČKA DOKUMENTACIJA

- Crteži zatečenog stanja, avgust 2020, R 1:10

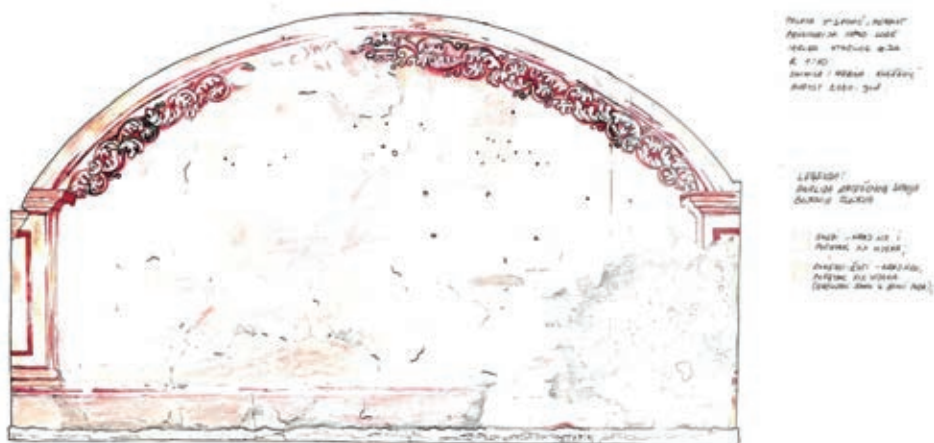
<i>OBJEKAT</i>	<i>Palata Visković, Perast, prizemlje lođe</i>
<i>OPIS</i>	<i>Sjeverni zid i dio svoda</i>
<i>DATUM SNIMANJA</i>	<i>17. septembar 2020.</i>
<i>SNIMIO</i>	<i>Bogdan Kušević</i>

OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	Izgled sjevernog zida, R 1:10
DATUM	August 2020.
CRTEŽ	Marina Knežević

OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	Istočni zid
DATUM SNIMANJA	17. septembar 2020.
SNIMIO	Bogdan Kušević

OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	Istočni zid, R 1:10
DATUM	Avgust 2020.
CRTEŽ	Marina Knežević

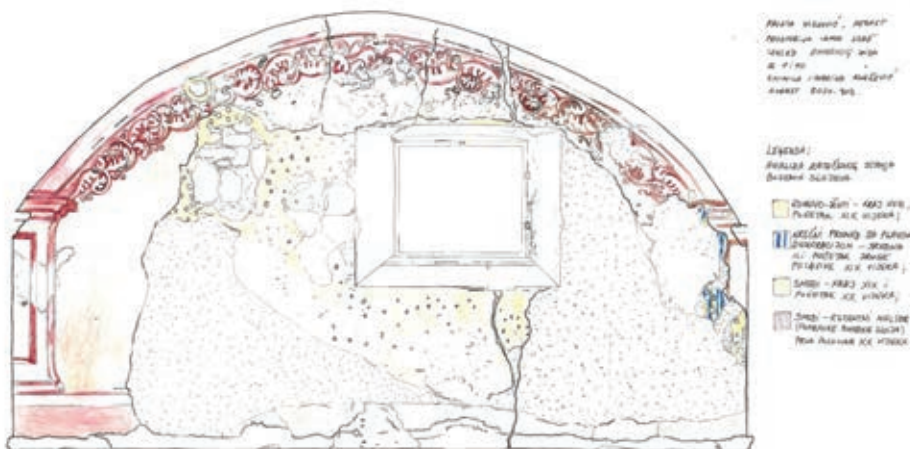
OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	Južni zid
DATUM SNIMANJA	17. septembar 2020.
SNIMIO	Bogdan Kušević

OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	Južni zid, R 1:10
DATUM	Avqust 2020.
CRTEŽ	Marina Knežević

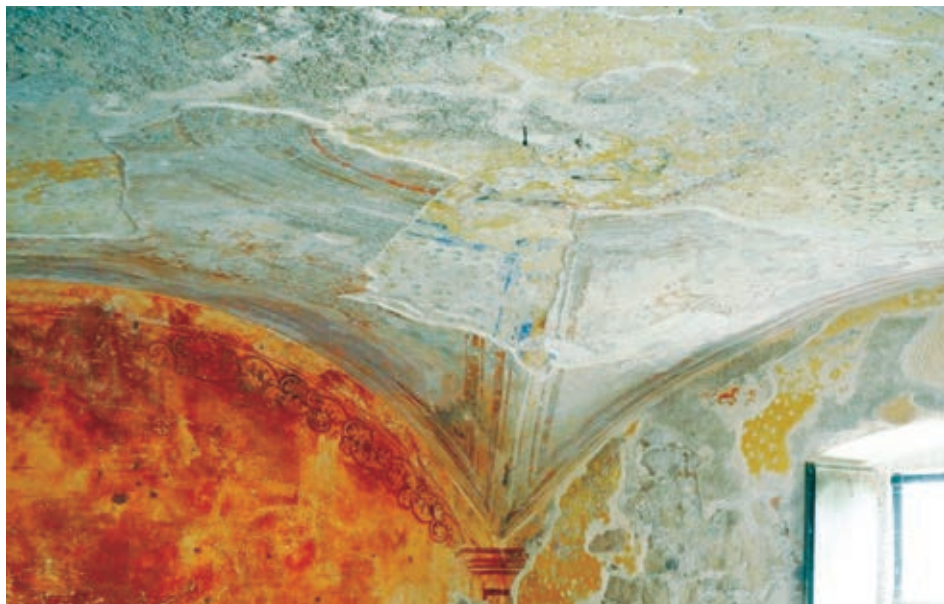
OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	zadni zid
DATUM SNIMANJA	17. septembar 2020.
SNIMIO	Bogdan Kušević

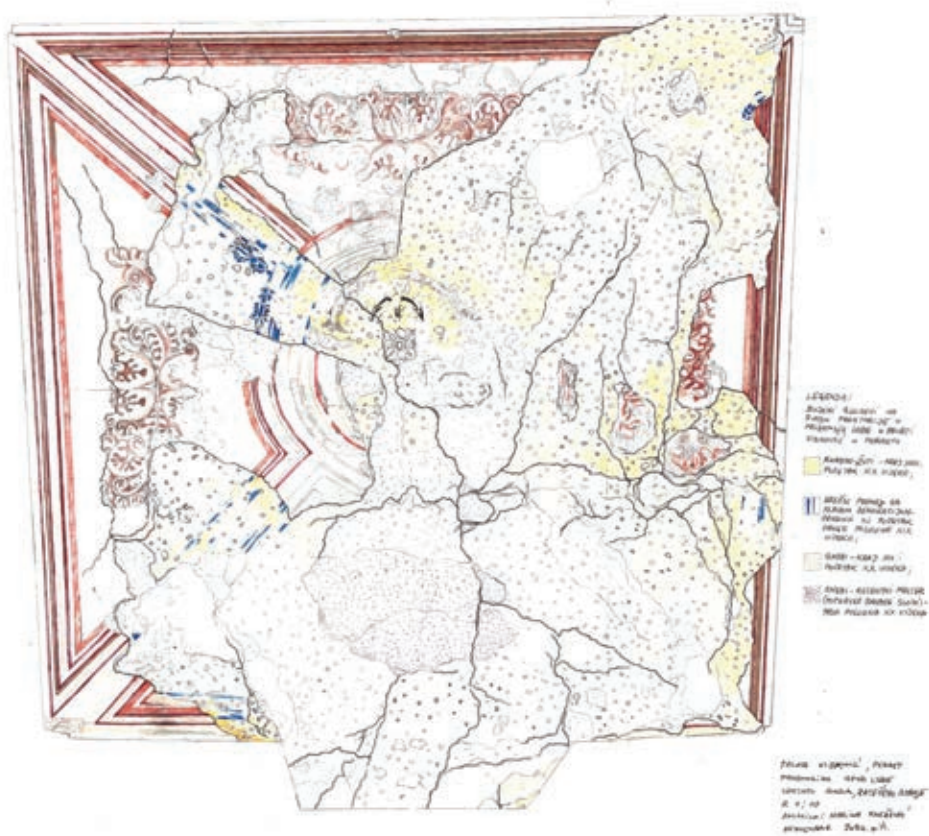
OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	zapadni zid
DATUM SNIMANJA	Avgust 2020.
CRTEŽ	Marina Knežević

OBJEKAT	Palata Viskovića, Perast, prizemlje lođe
OPIS	jugozapadni ugao
DATUM SNIMANJA	17. septembar 2020.
SNIMIO	Bogdan Kušević

<i>OBJEKAT</i>	<i>Palata Visković, Perast, prizemlje lođe</i>
<i>OPIS</i>	<i>izgled površine svoda</i>
<i>DATUM SNIMANJA</i>	<i>17. septembar 2020.</i>
<i>SNIMIO</i>	<i>Bogdan Kušević</i>

OBJEKAT	Palata Visković, Perast, prizemlje lođe
OPIS	izgled površine svoda
DATUM	Avgust 2020.
CRTEŽ	Marina Knežević

Jasminka GRGUREVIĆ

UNKNOWN WORK OF IVAN VOLARIĆ IN THE LOGGIA OF VISKOVIĆ MANSION

Summary

On the ground floor of the loggia of Visković mansion in Perast, three layers of wall decorations were discovered. The first, the oldest one, was produced in the late 18th century or the beginning of the 19th century, when the interior of the loggia for the first time was mortared with lime-sand mortar and painted in a tone of homogenous reddish-yellow. At that time the town captain of Perast was Josip Visković, hence we presume that the need arose for a space that had its separate entrance, convenient for performing undisturbed public services.

The use of that space for public services, we presume, continued at the time of his successors.

In the middle or in the second half of the 19th century that layer of paint was limed, and on the new white layer a regular geometric separation of the vault and the walls was marked. In the geometric shapes, as in frames, by means of stencils, styled plant decorations in blue tonality were painted.

Towards the end of the 18th century or the beginning of the 20th century the ground floor of the loggia got a new decorative layer. Unlike the previous layer that was produced by means of stencils, the new one is characterized by free painting (without stencils) in concord with the spatial frames. It was produced on the new layer of lime-sand mortar respecting the former, found geometric separation of the vault. Within the newly formed triangular shapes on the vault big plant vines were painted. On the wall surfaces is an open loggia, painted in illusionistic style. In the corners there are painted pillars whose capitals fictively support the paintings on the walls. The arches of the “new”, illusionistic loggia are framed with vines whose leaves are painted in autumnal tones, respecting the finest colour values. The new decorative layer is produced in brown-reddish tonality, by skilful painter’s free hand. This painting, judging its characteristics, is undoubtedly the work of Ivan Volarić Piturić from Krk, the painter and painter-decorator who towards the end of the 19th (1899) and the beginning of 20th century (Volarić left Boka in 1904) stayed and worked in Perast. Newly discovered wall decorations are produced in concord with his painting opus preserved in Brajković – Radulović mansion and Šestokrilović mansion of Perast. The tonality is very much like that in the painted frames of paintings on the walls of Our Lady of Snow in Škaljari painted and signed by Volarić.

In the afore mentioned years Krsto Visković, owner of the mansion at the time, engaged Volarić to paint the portrait of his ancestor Frano Visković, builder

of the mansion, and his own one (1902). Therefore it may be presumed that the most recent found decorative layer on the ground floor of the loggia of Visković mansion is the work of the painter decorator Ivan Volarić and it resulted from his cooperation with Krsto Visković.

Conservational researches of the wall decorations on the ground floor of the loggia of Visković mansion were created during the autumn of 2019 for the needs of producing design documentation for the preservation and restoration of the Visković complex in Perast and its adaptation for the Memorial museum of Visković family. Preventive works to protect the discovered wall decorations were performed in August and September 2020. Within the said works the state of decorations was analysed by means of graphic contributions and the proposal of presentation submitted.

The paper calls attention to the unknown work of Ivan Volarić and points out the importance of study and protection of the wall decorations as an integral part of certain building entities that significantly contribute to their authenticity. Also, by preserving and presenting them we keep the spirit of the period and space as inevitable value of cultural heritage.

Key words: Perast, Visković mansion, loggia, wall decorations, researches, Ivan Volarić.